

raziskovalko, čeprav je njena prisotnost potisnjena ob rob. Do glasu so prišle torej ženske: z vso svojo subjektivnostjo in njim lastno pripovedjo so vrednotile zgodovinske in politične dogodke ter svoja življenja ob omenjenih dogodkih. Tudi Alessandro Portelli, italijanski zgodovinar in *enfatično* *terrible* ustne zgodovine, zagovarja opisani pristop, ker naj bi pripomogel k demokratičnosti zgodovinopisja. Preusmerja namreč pozornost od velikih dogodkov in zgodovinskih osebnosti na posameznika oziroma »malega, navadnega« človeka.

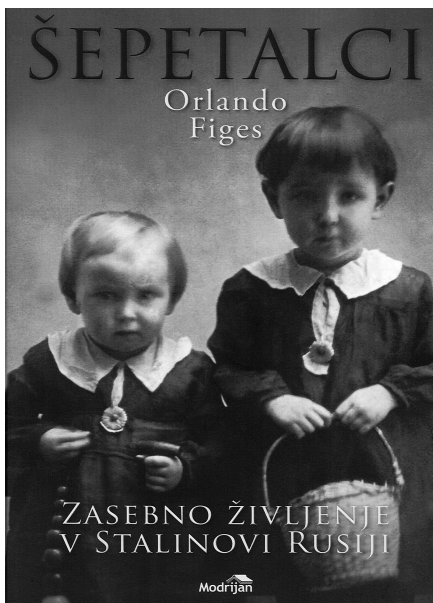
Zbrano gradivo je tako bogato in raznovrstno, da iz njega težko povlečem neke splošne značilnosti življenjskih zgodb ali posameznih starostnih skupin. Ključni de-

javniki pri izboljšanju družbenega položaja žensk je bilo izobraževanje. Najbolje so ga lahko izkoristile generacije žensk, ki so odraščale v socializmu in so dosegle uspehe v znanosti, umetnosti in politiki. Starejše generacije so izobraževanje zaradi slabših materialnih razmer, oddaljenosti od šole, vojn, nerazumevanja družine ali prevelikih obveznosti v zakonskem in družinskem življenju končale že na osnovno- ali srednješolski stopnji. Mlajše ženske, rojene v 50. letih, pa so opisovale težave, ki so jih imele, ko so se odločale za najvišje politične funkcije, kot so vstop v parlament ali kandidatura za župansko mesto oziroma graditev akademske kariere. Veliko so ženske pripovedovale tudi o svojem zaseb-

nem, intimnem življenju. In če se na prvi pogled zdi, kot da se je položaj žensk iz generacije v generacijo linearno izboljševal – od nepismene babice kmetice, preko hčerke delavke in meščanke do vnučkinje univerzitetne profesorice, se knjiga konča z zgodbo najmlajše, ki pod psevdonimom Marta opisuje, kako jo je travma zaradi spolne zlorabe v otroštvu zaznamovala in ji preprečila šolanje in osamosvojitve. Tudi zato je urednica v uvodni besedi v projekt zbiranja življenjskih zgodb Vojvodink komentirala: »Spominjanja ženk bi bila (...) poskus, da se človek prepozna v klavnici zgodovine, ki ni nikakršna »učiteljica življenja«, ampak krik in bes ...« (str. 15).

ORLANDO FIGES: Šepetalci. Zasebno življenje v Stalinovi Rusiji;

Založba Modrijan, Ljubljana 2009, 641 str., ilustr.

»V tem človeku ne prepoznam več svojega očeta, moj oče je sovjetska oblast.« Pavlik Morozov je leta 1932, v času ko je Stalin utrdil svojo moč v Sovjetski zvezi, ovadil oblastem očeta Trofima kot sovražnika partije in simpatizerja kulakov. Med sodnim procesom proti očetu, na katerem je tudi sam nastopal kot priča, je Pavlik zatajil svojega očeta in se oklical za otroka partije. Pri tem se je skliceval na organizacijo

pionirjev, steber gradnje novega, socialističnega človeka in vezni element mladinskega kolektivnega življenja. Organizacija, ki je izhajala iz predpostavke, da je mladež up nove države in tista, ki gradi dobrega sovjetskega državljan, je Morozovu omogočala kolektivno pripadnost. To ni bilo nič presenetljivega, saj so v pionirsko organizacijo sprejemali že sedemletne otroke, ki so z vzgojo h kolektivnemu višjemu cilju hitro postajali inštrument države in sredstvo kontrole sovjetske družbe, predvsem znotraj zasebnega družinskega okolja. Pavlik je s svojim poslanstvom tako postal junak lokalnih časopisov in zgled, iz katerega je črpala komunistična propaganda. Očeta so po procesu poslali v delovno taborišče in ga pozneje ustrelili. Septembra 1932, nekaj mesecev pozneje, so petnajstletnega Pavlika Morozova neznanci, po vsej verjetnosti svojci, pretepli do smrti.

Dogodek je botroval nastanku kulta mladega Morozova – njegovo junaštvo je za pionirje postalo zgled, ki mu je bilo treba slediti. Sam Gorki je predlagal, naj se dečku postavi spomenik. Simboliziral je model popolnega pionirja, novega človeka, ki je v imenu ljubezni do partije pripravljen poslati lastno družino v taborišče ali celo v smrt. Družino, temeljnega sovražnika nove dobe, je oblast interpretirala kot nazadnja-

ško in nepotrebno. Človek nove dobe je namreč živel kolektivno življenje, namenjeno revolucionarnemu delu in partiji. Individualizem, ki ga je v očeh partije predstavljala družina, je bil na dolgi rok obsojen na propad. Propagirali so kolektivno življenje in ustvarjanje nove družbe. K njenemu oblikovanju je spadalo spodbujanje k ovajanju sovražnikov proletarskega razreda in odklanjanju družine.

Ovajanje družinskih članov je tako postal model najvišje zvestobe partiji, zadnja preizkušnja, ki je potrjevala privrženost sovjetski oblasti in Stalinu. O Morozovu so pisali in peli pesmi, postavljali igre, snemali filme, ki so proslavljali kult pravega pionirja. Pavlik je kmalu dobil posnemovalce, ki so želeli slediti svojemu idolu in se proslaviti kot dobri državljani. V naslednjih letih je vedno več otrok iz politično-ideoloških vzrokov prijavljalo svoje starše. Pionirji, ki so ovajali starše in sorodnike zaradi kraje žita in krompirja iz skladišč kolhozov, so potrjevali uspeh sovjetske propagande med mladimi, ki so v zameno za izkazano privrženost celo lahko letovali v pionirskem domu na Krimu. Sredi tridesetih let je bil kult Morozova že tako razširjen, da so pionirje, ki niso posredovali informacij o svojih družinah, obravnavali kot sumljive primere.

* Dr. Kaja Širok, univ. dipl. zgod. in italijanistka, znanstvena sodelavka, Visoka šola za dizajn, 1000 Ljubljana, Vojkova 63, E-naslov: kaja.sirok@vsd.si

Pionirska *Pravda* je redno objavljala imena junaških pionirjev in njihova zgleđna dejanja družinskega ovajanja, ki so utrjevala in potrjevala zavest novega *homo sovjeticus*, novega tipa človeškega bitja, ki je v imenu ljubezni do partije in kariere prepuščal svojce nemilosti delovnih taborišč. V iskanju alternativ za preživetje so se tako starši kot otroci (na)učili skrivati svoje misli in v javnosti ne govoriti o sebi in svojih najbližjih, kajti tudi »tudi zidovi imajo ušesa«; treba je bilo paziti na vsako izgovorjeno besedo, naučili so se *šepetati*.

Orlando Figes v delu *Šepetalci: Zasebno življenje v Stalinovi Rusiji* podrobno opiše prakse preživetja med stalistično oblastjo, začeni s soočanjem prebivalcev z dogodki po revoluciji leta 1917. Odnos boljševikov do prebivalcev, strategije vcepljanja nove politične zavesti, uvajanje nove morale (...). Življenje po revoluciji je dokumentirano in opisano z zanimivimi detajli, ki ponovno potrjujejo neprecenljivo vrednost ustne zgodovine v raziskavah zasebnega življenja. *Šepetalci* so rezultat dolgoletnega raziskovalnega dela, ki ga je avtor opravil s pomočjo raziskovalcev iz organizacije združenja Memorial. Organizacija je med letoma 2003 in 2006 pomagala organizirati intervjuje s številnimi družinami na območjih Sankt Peterburga, Moskve in Perma. Zbrane so tako pripovedi kot zasebna dediščina družinskih arhivov – pisma, dnevniki, osebni dokumenti in fotografije ljudi, ki so preživeli čistke med revolucijo in stalinizmom ali bili z njima povezani.

V obravnavi življenjskih pripovedi kot izkušnji o življenju posameznika v režimu postavi avtor ustne vire kot primarne vire raziskave. Arhivski viri, vse do danes uveljavljeni v stroki kot edini pristni zgodovinski dokumenti, so postavljeni na stran kot monotoni potrjevalci že uveljavljenih naracij o preteklosti. Pogosto nezanesljivi in po svojem izvoru problematični, so »uradna« stališča in se oddaljujejo od opisovanih dogodkov. Na drugi strani ponuja

ustna zgodovina priložnost, da se seznamimo s spomini ljudi, ki so te dogodke doživeli in so njihove posledice nosili celo življenje. Travmatični spomini na mladost in življenje med Stalinovim režimom se pred bralcem odpirajo na izjemno čustveni ravni ob spremljanju razpada družine, nasilnih izgonov v Sibirijo, šikaniranja učiteljev in učencev, izključevanja iz zveze pionirjev, dnevnega boja posameznika, da se dokaže kot polnopravni član družbe. Zgodbe sledijo Figesovemu naporu, da bi napisal delo, v katerem bi opisal, »kako se je stalinizem zasidral v človeško zavest in čustva, ter kako je vplival na vrednote in odnose«. Kljub obljubi, da se v knjigi ne bo ukvarjal s politiko, se ji avtor na noben način ne more izogniti, saj je ta del spominov in obenem največja dediščina preteklosti – strah zaradi izgovorjenih besed, strah pred neznanci, sosedji, družinskimi člani. Preživetje tako sili pripovedovalce v sprejemanje lažnega, v igranje vlog in prikrievanje svojih korenin pred kolektivom.

To »dvojno življenje«, razdvojenost med zasebnim (individualnim) in težnjo po življenju znotraj sovjetske družbe, v knjigi portretira lik Konstantina Simonova. Znani pisatelj in pesnik po Figesovem mnenju pooseblja preoblikovanje potomca stare ruske aristokracije v novega sovjetskega človeka. Kljub relativno hitremu vzponu po partijski lestvici in goreči privrženosti Stalinu Simonov živi v strahu, da v njem ne bodo prepoznali dobrega komunista, in svoj položaj ohranja z ovajanjem drugih kolegov. Šele v petdesetih letih že kot vpliven in znan pisatelj začne razmišljati, da je celo življenje deloval kot material sovjetske propagande. Vendar pa vzgibi, zaradi katerih so posamezniki začeli podpirati novi režim, niso bili vedno enaki. Za nekatere je bil to idealizem, za druge možnost boljšega življenja, osebnih koristi in dobro plačanih delovnih mest. Zlasti kritična je bila oblast do tistih, ki so odslužili svoje kazni v delovnih taboriščih (kulakom je bilo na

primer prepovedano delati na kolektivnih farmah). Ker so otrokom političnih zapornikov prepovedovali vključevanje v pionirsko organizacijo, so ti že od otroštva sanjali o tem, kako postati zgleđni sovjetski državljani. Hrepeneli so po družbeni sprejetosti in možnosti, da bi nekoč lahko postali člani Komsola.

Antonina Golovina, rdeča nit v nizu zgodb v *Šepetalcih*, se tako spominja, da jo je učiteljica ozmerjala pred celim razredom, da kulaška hči ni vredna življenja in da bi bilo treba vse kulake pobiti. V želji, da bi lahko nadaljevala študij na medicinski fakulteti, je kupila ponarejene dokumente in zakrila družinsko preteklost. Vpisala se je v partijo in niti možu nikoli ni povedala resnice o sebi. Že po ločitvi je izvedela, da je bil tudi on sin sovražnikov delavskega razreda in da je tako kot ona svojo mladost preživel v delovnih taboriščih. Tudi njen drugi mož (kot je izvedela v devetdesetih letih) je bil razredni sovražnik, njegova oče in ded sta bila leta 1937 aretirana. Antonina je šele leta 1995 zbrala dovolj poguma, da je hčerki Olgi razodela resnico o sebi in svoji družini. Prikrievanje resnice o svojem izvoru je utemeljila z razlogom, da je z nevednostjo hčer poskušala zaščititi pred morebitno vrnitvijo stalinistov na oblast.

Zgodbe v *Šepetalcih* razodevajo zasebne tišine, strah pred (ne)znanim, način, kako so cele generacije preživele obdobje negotovosti in terorja. Soočanje z lastno in s kolektivno preteklostjo ponuja edinstven vpogled v vsakdan pričevalcev, njihovo prilagajanje takratni politični situaciji in cenzuram. Obseg knjige in njena kompleksna, v posameznih delih preobširna struktura, nudita izjemen nabor ustnega gradiva. Raba spominskih pričevanj v raziskovalnih monografijah je naporno delo, prepredeno s pastmi in z metodološkimi zagatami. Teh se zaveda vsak raziskovalec, ki pri svojih raziskavah uporablja navedene metode. Figes pri tem ni nobena izjema.